

СВІТОВА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

**ДАВИДЕНКО Н.М., к.е.н, ДОЦЕНТ КАФЕДРИ ФІНАНСІВ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

В статті висвітлено світовий досвід діяльності організаційних форм в аграрній сфері у ринкових умовах та розкрито особливості трансформування цього досвіду в Україні

The world practices of organizational forms in an agrarian sphere of market are exposed. The peculiarities of implementation of their experience in Ukraine are highlighted.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Особливістю ринкової трансформації національної економіки є формування поряд з недержавним сектором корпоративного сектору, котрий є своєрідним стрижнем у країнах з розвинутою економікою. Аграрний сектор став тісно галуззю вітчизняної економіки, де такі зміни набули чи не найбільшого поширення, що свідчить про актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Проблематика корпоративних відносин, їх становлення, можливі шляхи розвитку і поширення в аграрному секторі економіки України досліджені недостатньо, а потреба в їх науковому осмисленні відчувається все гостріше. Вагомий внесок в дослідження методологічних та практичних аспектів розвитку корпоративних відносин зробили зарубіжні та вітчизняні вчені економісти В.І.Бочаров, Г.Греф, В.В. Зіновчук, М.Й. Малік, Л.В. Молдаван, О.С.Поважний, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин та ін.

Однак, питання щодо реформування відносин власності на селі в контексті національної стратегії розвитку, оптимізації взаємовідносин партнерів в агробізнесі на корпоративних засадах потребують систематизації та поліпшення в врахуванням зарубіжного досвіду.

Метою статті є аналіз організаційно – правових форм

господарювання сільськогосподарських підприємств в країнах з ринковою економікою та висвітлення особливостей трансформації форм господарювання у сільському господарстві України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор економіки, формуючи її ринковий соціально-орієнтований характер, через трансформації має вирішити три рівнопріоритетних стратегічних мети:

1. Забезпечення продовольчої безпеки держави.

2. Формування сталого, ефективно функціонуючого, експорторієнтованого сільського господарства, що базуватиметься на конкурентних перевагах.

3. Розвиток сільської місцевості, в межах сільськогосподарського виробництва [5].

Реформування і приватизація в аграрному секторі економіки супроводжувалися подрібненням великих господарств, руйнуванням тваринницьких комплексів і порушенням інтеграційних відносин із переробною промисловістю, переміщенням виробництва сільгосппродукції в дрібнотоварні господарства (без їх кооперування), продукція яких є неконкурентоспроможною на світових ринках.

Набута кількість малих підприємств вимагає переходу до нової якості економічних відносин, яка була б адекватною тим зарозам і ризикам, що генерує по відношенню до них ринкове середовище. Найбільш відповідним поточній ситуації в країні та прогнозам на довгострокову перспективу виявляється їх генезис у напрямі до корпоративної інтеграції, у якій інтегратором виступає власник землі [2].

Аналіз організаційно-правових форм господарювання в країнах ринкової економіки показує, що світове сільське господарство трималося і тримається, як правило, на сімейних фермерських господарствах. Тобто, дана організаційно-правова форма забезпечує концентрацію в одних руках функцій власника землі, працівника на ній та менеджера і якнайбільше відповідає специфіці сільського господарства, в якому тісно переплітаються природно-кліматичні, біологічні й економічні закони. Концентрація виробництва передбачає зростання капіталовкладень за рахунок власних нагромаджень і позичкових коштів, що призводить до підвищення обсягу виробництва в рамках даного підприємства, тобто інтенсифікації виробництва в ньому. Межі концентрації багато в чому визначаються розміром тієї частини доданого продукту, яку суспільство може на даному етапі виділити на нагромадження.

Інтенсифікація виробництва в рамках окремих підприємств – така перша форма концентрації виробництва в сільському господарстві [4].

Концентрація виробництва шляхом поглиблення спеціалізації сільгоспідприємств є підготовчим етапом для подальшого кооперування в сільському господарстві [3, с. 11].

Концентрація виробництва в окремих галузях сільського господарства може виходити за межі окремого сільгоспідприємства. Використання нової техніки і технологій, капітальне будівництво часто бувають не під силу окремим господарствам. Створення міжгосподарських об'єднань відкриває простір для подальшого поглиблення спеціалізації підприємств, підвищення ефективності капіталовкладень, росту нагромаджень та індустріалізації виробництва [3, с. 11–12].

Розвиток науково–технічного прогресу й посилення конкуренції зумовили необхідність збільшення земельних ділянок і полів сівозмін, застосування нової техніки та технологій, зменшення індивідуальних витрат на створення матеріально–технічної бази з метою зміцнення економічного стану і забезпечення конкурентоспроможності виробництва. Ця необхідність спонукає фермерів до об'єднань у такі колективні організаційно–правові форми, які, з одного боку, максимально зберігають переваги й принципи функціонування фермерських господарств, з іншою – реалізують переваги великого господарства та ефект кооперації.

Такими формами стали партнерства (США, Австралія, Нова Зеландія), S – корпорації (США), об'єднання фермерів за спільним господарюванням (Франція, Італія), групи місцевого ведення сільського господарства (Японія), виробничі кооперативи з колективною оренди землі (Італія, Іспанія), співдружність виробників і просте товариство (Німеччина), кібуци й мошави (Ізраїль). Наведемо організаційно–правові характеристики виробничих фермерських об'єднань США.

Спільне партнерство є діловим підприємством, керованим двома або кількома власниками, які об'єднують свої ресурси в цьому господарстві та розділяють відповідальність з управління прибутками і збитками. Для партнерства потрібна угода, що уточнює внесок кожного партнера в капітал, праця й управління, а також частина кожного партнера в чистому доході. Партнерство не платить прибуткові податки, оскільки ними обкладаються партнери. При цьому кожний партнер несе відповідальність за всі дії партнерства під час його існування і, як правило, після смерті одного з партнерів.

В США існує два типи корпорацій – це корпорації типу C та S. Вони мають певні особливості щодо оподаткування. Зокрема, C – корпорація, якщо отримує дивіденди, то це приводить до подвійного оподаткування, оскільки дивіденди не підлягають оподаткування зі сторони корпорації і відображаються як ті, що включені до оподаткованого прибутку як самої корпорації, так і її акціонерів. Корпорація типу S не належить до комерційної форми і не виплачує прибуткового федерального податку. Натомість кожний власник акції сплачує податок, заповнюючи індивідуальну декларацію з вказівкою своєї частки корпоративного прибутку. В корпорації такого типу чисельність учасників не повинна перевищувати 35 осіб.

Сільськогосподарське об'єднання по спільному господарюванню (GAEC) – некомерційне товариство, яке об'єднує певну кількість співкористувачів землі й виключає можливість асоціюватися з некористувачами. Земельні ділянки членів GAEC залишаються власністю фермерів, оформляються в оренду об'єднанню та обробляються колективно усіма членами GAEC. Об'єднання не може бути сформовано тільки подружжям. Об'єднатися може не більше 10 фермерських господарств.

Сільськогосподарське підприємство з обмеженою відповідальністю (EARL) — некомерційне товариство, яке може бути одноосібним або має кількох осіб. Учасників товариства може бути не більше 10. Земельні ділянки передаються, як і в GAEC, в оренду. Загальна площа складених ділянок не може перевищувати 6 мінімальних площ землекористування. Товариства можуть формуватися, на відміну від GAEC, лише сім'єю.

Некомерційні сільськогосподарські об'єднання по господарюванню (SCEA) – стандартна форма некомерційного об'єднання, яка не має обмежень на кількість членів (за винятком однієї особи) або діяльність компаньйонів, а також на розподіл статутного капіталу між компаньйонами.

Отже, сучасний розвиток виробничих об'єднань (товариств) характеризується використанням юридичних форм, які зберігають головні характеристики сімейного фермерського господарства і водночас створюють сприятливі умови для організації виробничих структур, адекватних великим підприємствам, сімейної передачі господарств, формування професійного статусу подружжя й т.п. Тобто, колективні форми фермерської діяльності увіковічують особистий, і сімейний характер сільського господарства, попереджують „пролетаризацію” сільськогосподарського селянства,

зберігають його статус господаря сільської території.

Саме тому формування виробничих об'єднань фермерських господарств підтримується державою. Виробничі об'єднання допомагають невеликим господарствам спільними зусиллями вийти на товарний рівень великих фермерських господарств і вистояти в конкурентному середовищі.

Підтримка сімейного й корпоративного фермерства – мета аграрної політики переважаючої більшості країн, особливо індустріальних, що базується на нових моделях сталого розвитку сільськогосподарської галузі. Інструментом аналізу і методикою розробки політики сталого розвитку виступає визнана економічною наукою та міжнародною практикою концепція багатофункціональності сільського господарства, визначальна його значущість у житті суспільства як галузі, яка нарівні з її первинною виробничою (комерційною) функцією виконує цілий комплекс соціально значущих для суспільства некомерційних функцій. До останніх належать забезпечення продовольчої безпеки країни, підтримка зайнятості населення, впорядкування сільських територій, збереження сільських поселень, агроландшафтів, агрозаповідників, захист суспільства від негативних явищ надурбанізації та ін.

Великий комерційний капітал, що проникає в сільське господарство, прагне до великого землекористування, концентрації та надспеціалізації виробництва, мінімізації найманих працівників, витіснення трудомісткої, але важливої для здоров'я людей, продукції, максимізації використання хімічних засобів, генетично модифікованих сортів сільськогосподарських культур, біодобавок у тваринництві й так далі.

У зв'язку з цим держави за допомогою законодавства підсилюють контроль за структурою господарств з тим, щоб уникнути їх надмірного збільшення і просувати моделі, що базуються на сім'ї, сімейному фермерському господарстві та кооперації.

В Україні після розпаювання земель КСП і реструктуризації старих форм господарювання з'явилися додаткові можливості для розвитку фермерства. Однак вони не могли бути використаними, оскільки владні структури не робили ставку на фермерство. В Україні не було створено концепцію розвитку фермерського устрою господарювання як базового у процесі реформування, як це було зроблено, наприклад, у Польщі, немає в цьому напрямі цілеспрямованої державної політики і на даному етапі. Фермерські господарства не одержали однакових можливостей з корпоративними

комерційними формами. Колективні підприємства на початковому етапі формувалися керівниками колишніх КСП з використанням землі та майна колишніх їхніх членів. Фермерські ж господарства могли одержати тільки далеко не найкращу земельну ділянку, обробіток якої ускладнювався відсутністю первинного капіталу, умов доступу до кредитів й інших джерел. Як наслідок, формування фермерства зупинилося на позначці 43 тис. фермерських господарств, які обробляють 4,3 млн га земель.

Для тих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, що склалися при підтримці влади, характерним є те, що в них відносини власності та трудові відносини розмежовані. Тобто, укладення договору оренди земельних ділянок і майнових паїв з їх власниками може супроводжуватися най-мом останніх на роботу, а може й ні. Власники підприємства теж не зобов'язані в ньому працювати. Не є виключенням і більшість сільськогосподарських виробничих кооперативів, які зареєстровані невеликою чисельністю колишніх членів КСП. У гонитві за прибутками агрохолдинги й інші комерційні сільськогосподарські підприємства стають вузькоспеціалізованими на виробництві зерна, соняшнику, ріпаку, порушуючи сівозміни, знищуючи тваринництво та інші трудові галузі. Це спричиняє масові витіснення працівників із підприємств в особисті селянські господарства.

Символічна орендна плата за паї й ведення селянського господарства на ручній низькодохідній праці без будь-якого захисту з боку держави не можуть влаштувати сільських працівників, що веде до масової міграції сільського населення, особливо молоді, деградації та зменшення кількості сільських поселень, інших негативних явищ.

Можна сказати, що мета приватизації землі й майна – сформувати ефективного господаря-власника засобів виробництва, продукції та доходу – в Україні поки що не досягнута. Навпаки, власники земельних паїв стали набагато «пролетаризованішими», ніж вони були в колишніх КСП.

Узагальнюючи, можна назвати основні національні риси вітчизняних аграрних корпорацій:

1) у великих та середніх корпораціях власність сконцентрована узовнішніх інвесторів;

2) для невеликих підприємств АПК характерна модель корпоративного управління „приватного підприємства” – суміщення функцій власників і менеджерів. Директор є основним власником, інший управлінський склад і працівники – дрібними акціонерами;

3) протиріччя між підпорядкованим статусом найманих працівників та їх зростаючою незалежністю, впливовістю і творчою ініціативою, що заважає розвитку корпоратизма;

4) тенденція до максимальної непрозорості структури власності;

5) основним мотивом утворення корпоративних структур є зниження ризику невиконання зобов'язань сільгосптоваровиробниками, а також існування трансакційних витрат, відсутність договірної дисципліни, непрозорість ринку, вузькість каналів збуту, підвищення ступеня повернення вкладень.

Уникнути стратегічних помилок при проектуванні інституціональних змін у сільськогосподарському землекористуванні можна на основі критичного аналізу, а не огульного копіювання зарубіжного досвіду впровадження організаційно–правових форм підприємницької діяльності, в першу чергу у сфері землеустрою. Потребують опрацювання здавалося б універсальні механізми регулювання земельних відносин, які довели свою життєздатність у країнах розвинутого капіталізму. Якщо цього не станеться, то нас очікує сумний досвід трансформаційних змін у промисловому секторі середини 90–х років.

Висновки. Таким чином, із зарубіжного досвіду трансформації земельних відносин слід запозичити все прогресивне, прийнятне для нашої системи господарювання, забезпечуючи тим самим стале землекористування в державі.

Література.

1. Аграрный сектор: пора принципиально изменить ориентиры развития. Л. Молдаван, Е. Бородин, В. Юрчишин и др. / Зеркало недели / деньги // № 26 (806) 10 — 16 июля 2010.

2. Ільїн В.Ю. Розвиток відносин власності на селі в умовах корпоратизації // Економіка АПК. – 2006. – №10. – с.54 – 58.

3. Концентрация и кооперирование асельскохозяйственного производства / Под ред. А.М. Зельцмана и С.И. Половенко. – М.: «Колос», 1980. – 334с.

4. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації // Економіка АПК. – 2010. – №1. – с.13 – 17.

5. Остапко Т.О. Інституціонально – структурні трансформації аграрного сектора: моніторинг, оцінка, регулювання: Автореф. Дис. ...докт. екон. наук: 08.02.03 / Національна академія наук України. – К.,

